

О.М. КРАВЦОВА, к.е.н.,
М.В. МІНЬКОВСЬКА, к.е.н.,
Донецький національний технічний університет

АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В ІНТЕГРОВАНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ КРАЇНИ

Питання безпечного розвитку національних і міжнародних соціально-економічних систем, ефективного та своєчасного реагування на виклики і загрози сучасності виходять на перше місце в системі пріоритетів людства. Основу економічної безпеки соціально-економічних систем складає формування політичних, економічних, соціальних механізмів, що дозволяють ефективно реалізовувати економічну мету і пріоритети, виключати загрози і перешкоди на цьому шляху.

Взаємодія національних і транснаціональних структур в умовах глобалізації формує специфічні закономірності в конкурентній боротьбі і реалізації економічних інтересів. Нанесення економічного збитку певним соціально-економічним системам (країнам, корпораціям, регіонам, підприємствам) проводиться новими методами. На перший план висуваються такі стратегічні прийоми тиску на соціально-економічні системи, як обмеження доступу до енергосировинних ресурсів або, навпаки, розвиток виключно сировинної спеціалізації країни, ізоляція національних економік, їх випадання з процесів світового розвитку; стимулювання нарощування зовнішніх позик і втягування країн в боргову залежність, відмова від суверенітету в торговій, грошово-кредитній та бюджетно-фінансовій політиці та багато інших методів, аж до встановлення контролю над інститутами державної влади [1].

Це означає, що пріоритети забезпечення безпеки соціально-економічних систем зміщуються в економічну площину. І, з урахуванням вищезазначеного, кожна соціально-економічна система, яка, без сумніву, входить в ту або іншу інтегровану систему, має самостійно вирішувати проблеми власної економічної безпеки.

Питання економічної безпеки є найактуальнішими для країн із перехідною, нестабільною економікою, перш за все, це країни СНД. Саме вони є об'єктом зазіхань з боку розвинених країн, транснаціональних корпорацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки освітлені у працях російських та білоруських вчених Бондаря А.В., Ермашкевича В.Н.[1], Пузикова В.В. [2], Сенько А.Н. [3], Богомолова В.А., Олейникова С.А. [5], Шарий Л.Д. [7], Ве-

чканова Г.С. [8], та інших. Росія та Білорусь відчували на собі реальний економічний тиск, певні загрози економічній безпеці, тому предмет «Економічна безпека» вивчається у вищих навчальних учбових закладах цих країн.

Аналіз останніх досліджень за даною темою показав, що окремі сторони висвітлюються у працях українських провідних вчених Амоші О.І.[9; 10], Макутова В.К., Микитенка В.В. [13] [] переважно у питаннях забезпечення національної безпеки держави шляхом підтримки енергетичних галузей господарства, Кабанова О.І. [9], Ляшенка О.Ф. 12[] – у питаннях по антикризовим заходам у вугільній промисловості, Кузьменко Л.М. – аспекти економічної безпеки регіонів та інших [9-13]. Проте постановка проблеми економічної безпеки у комплексі досі не проведена.

Метою даної статті є, по-перше, уточнення понятійно-категоріального апарату концепції економічної безпеки на сучасному етапі, по-друге, визначення основних методичних підходів та основ формування системи економічної безпеки на рівні соціально-економічної системи підприємства.

Термін «безпека» вживається з 1190 р. і означає «спокійний стан духу людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки» [1, с.7]. Небезпека – це об'єктивно існуюча можливість негативної дії на соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяний який-небудь збиток, шкода, яка погіршує стан, додає його розвитку небажані динаміку або параметри (характер, темпи, форми і т.п.) [1, с.10]. Таким чином, на підставі сучасного понятійно-категоріального апарату концепції безпеки приводиться наступне її визначення: «Безпека – стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз» [1, с.11].

Економічну безпеку розглядають як складову системи національної безпеки, метою якої є вільний розвиток та процвітання суспільства.

Розрізняють поняття «безпека» і «забез-

© О.М. Кравцова, М.В. Мінковська, 2009

печення безпеки». Так, «безпека» характеризує конкретний стан певної системи, яка знаходиться на певному рівні розвитку, в якій вироблена певна стратегія і тактика для вирішення стратегічних питань. Іншими словами, це оцінка сучасного положення соціально-економічної системи. У цьому контексті слід з'ясувати, за якими параметрами оцінюється стан системи.

Забезпечення безпеки – діяльність по реалізації політики безпеки, забезпечення стійкого, стабільного функціонування системи, тобто коло питань антикризового управління.

Питання економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки теоретики розглядають на різних рівнях: рівень держави, регіональних об'єднань, промислового комплексу (або галузі), підприємства. Але основний підхід до системної реалізації забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні базується

на одній платформі: подоланні відмінностей і суперечностей економічних інтересів [2].

У системі економічної безпеки грає чималу роль безпека конкретного індивідуума – суб'єкта підприємницької діяльності, яка досягається своєрідним балансом на рівні «виробник-виробник» та «виробник-держава». Загрозу економічній безпеці суб'єкту підприємницької діяльності знову ж таки створює дестабілізація балансу інтересів, яка виявляється в діях, які ущемляють інтереси протилежної сторони.

Досліджуючи причинно-наслідковий зв'язок у такому балансі, необхідно підкреслити, що на рівні «виробник-держава» має місце двобічне порушення інтересів: виробника – з боку держави, держави – з боку виробника. Приклади двобічної взаємодії наведено у табл.1.

Таблиця 1

Загрози економічній безпеці і наслідки на рівні «виробник-держава»

Загроза	Наслідок
1 варіант «Держава порушує інтереси виробника»	
Фінансова дестабілізація у державі через кризу неплатежів	Неплатоспроможність виробника
Надмірна монополізація на енергетичних ринках, слабкість механізму державного регулювання природних монополій	Висока ціна на енергоносії та збільшення собівартості продукції (робіт, послуг) виробника
Неефективна державна інвестиційна та амортизаційна політика	Швидке наростання питомої ваги морально і фізично застарілого устаткування на підприємстві
Соціальна напруженість і недосконалість правових регулюючих механізмів	Зниження ділової активності виробника
Недосконалість податкового законодавства	Перехід виробника «у тінь»
Недофінансування сфери освіти та охорони здоров'я	Порушення відтворювальної структури і старіння персоналу
2 варіант «Виробник порушує інтереси держави»	
Низький рівень природоохоронної діяльності та екологічної безпеки виробника	Підвищення вірогідності техногенних аварій та катастроф, додаткові державні витрати на подолання наслідків катастроф
Зниження ділової активності виробника, перехід виробника «у тінь»	Неплатежі до державного бюджету, недоплати у державні фонди соціального страхування

Уникнути загроз економічної безпеки підприємства з боку держави можна, якщо концепція економічної безпеки промислового підприємства буде базуватися на таких принципах:

1. система економічної безпеки виробника повинна взаємодіяти на правовій основі з системою економічної безпеки держави;

2. національні економічні інтереси мають бути переважними, тому раціональний економічний інтерес виробника слід визначати таким чином, щоб стратегія розвитку його господарської систем, як мінімум, не суперечила інтересам промислової політики держави і регіону; як максимум, відповідала ним, з метою отримання відповідних преференцій, субсидій,

гарантій, дотацій та інших форм державної та регіональної підтримки;

3. системи економічної безпеки держави і виробника мають проводити моніторинг можливих змін для виявлення тенденцій та адекватного реагування на них.

Додержання визначених принципів надасть виробнику змогу не входити у конфлікт із державою, своєчасно адаптувати свою господарську систему до можливих змін. Оцінити цей рівень за допомогою інших параметрів або математичних методів неможливо.

У той же час рівень «виробник-держава» на предмет недопущення порушення інтересів держави з боку виробника може контролюватися за допомогою економічних параметрів ефективності (нормативів), які можна встановлювати за галузевою належністю, наприклад:

- рівень фондівіддачі;
- рівень енергоємності;
- питома вага витрат на технологічні інновації;
- питома вага інноваційної продукції в обсязі реалізації;
- питома вага продукції високої і низької наукоємності в обсязі реалізації;
- рівень продуктивності праці;
- рівень рентабельності продукції, тощо.

На рівні «виробник-виробник» загрозу економічній безпеці підприємства складають зовнішні чинники, що створюють небезпеку для норм функціонування об'єктів економіки відповідно до їх мети і задач з боку конкурентів. Загрозу становлять рейдерські захоплення з метою поглинання бізнесу, доведення до банкрутства з метою усунення конкуренту тощо. Уникненню загрози економічної безпеки з боку конкурентів сприятиме:

- контроль за надійністю та платоспроможністю контрагентів (дебіторів і кредиторів);
- інформаційна обізнаність у питаннях реальних та вірогідних банкрутств, реорганізацій та ліквідацій підприємств;
- розробка заходів реагування на невиконання договірних зобов'язань: штрафні санкції, неустойки у правовому полі.

На цьому рівні оцінювати економічну безпеку виробник має за допомогою параметрів фінансової платоспроможності, стійкості та ліквідності, тобто користуючись методами, які пропонує фінансовий менеджмент.

І, нарешті, на рівні виробника маємо цілу низку внутрішніх загроз його економічній безпеці, які виникають через суперечність інтере-

сів власника підприємства та його колективу. Загрози економічної безпеки виникають на усіх етапах виробництва та реалізації продукції, в також у сфері управління. Уникненню внутрішніх загроз економічної безпеки сприятиме:

– контроль за збереженням товарно-матеріальних цінностей (на складі та витраті їх у сфері виробництва та реалізації) шляхом запровадження періодичних перевірок (позапланові перевірки та інвентаризація), встановлення матеріальної відповідальності осіб, системи штрафних та заохочувальних заходів відповідно до наказу про облікову політику підприємства;

– контроль за своєчасністю розрахункових операцій, складання і виконання плану надходжень грошових коштів, графіку виплат за платіжним календарем, враховуючи терміни оплати платежів по податках, страхових платежах, розрахунків з кредиторами задля уникнення додаткових витрат по пені, штрафним санкціям; формування системи заходів і відповідальності за неправильне нарахування податків і зборів, порушення строку оплати заборгованості, терміну погашення векселів;

– ефективна кадрова політика, яка націлена на збереження комерційної таємниці тощо;

– організація охорони об'єктів.

Оцінка ефективності внутрішньої системи економічної безпеки має передбачати комплексний системний підхід і проводитися за параметрами економічної ефективності – тими нормативами, що встановлюються підприємством на поточний період відповідно до стратегічного плану розвитку: величина отриманого прибутку, виконання оптимального обсягу замовлень, не перевищення кошторису затрат фінансово-збутової діяльності, накладних затрат, кошторису центрів відповідальності, оптимального використання ресурсів за наявності обмежень, прийняття рішень в умовах невизначеності, оптимізації використання потужностей, розміру ціноутворення, тощо. Як бачимо, на внутрішньому рівні забезпечення економічної безпеки виробника проводиться переважно методами управлінського обліку, які дозволяють обрати такі варіанти дій, які б сприяли скороченню затрат при одночасному максимальному задоволенні потреб споживачів; надають можливості безперервного удосконалення; постійного співставлення вартості кожної функції затрат з вигодами, отриманими внаслідок здійснення цих

затрат, тобто забезпечують конкурентоспроможність продукції і у цілому виробника на ринку.

Таким чином, економічну безпеку виробника можна визначити як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, яка формується власником і колективом підприємства шляхом проведення системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру.

Задачі економічної безпеки підприємства на сучасному етапі визначаються як:

- захист законних прав та інтересів підприємства, власників і колективу;
- збір, аналіз, оцінка інформації про реальні загрози та їх прогнозування;
- оперативне усунення можливих нападів до підприємства та його співробітників з боку зовнішніх загроз, розробка превентивних заходів;
- охорона будівель, території, транспортних засобів;
- збереження активів виробника;
- забезпечення захисту відомостей, що становлять комерційну таємницю, захист інформаційних ресурсів підприємства, недопущення рейдерства, промислового шпіонажу;
- вивчення клієнтів і конкурентів;
- отримання та обробка інформації для прийняття оптимальних рішень з питань стратегії і тактики стійкого економічного розвитку.

Висновки: Понятійно-категоріальний апарат концепції економічної безпеки соціально-економічних систем усіх рівнів (держава, регіони, підприємство) під впливом процесів глобалізації та світової кризи розширюється. Системна реалізація забезпечення економічної безпеки будь-якої системи, у тому числі підприємства, базується на подоланні відмінностей і суперечностей економічних інтересів сторін. Вивченню загроз економічної безпеки підприємства сприятиме досконале дослідження причинно-наслідкових зв'язків: «загрознаслідок». Економічна безпека підприємства досягається на рівнях: «виробник-держава», «виробник-виробник», «внутрішня система» за допомогою методів фінансового менеджменту, антикризового управління, управлінського обліку.

Література

1. Экономическая безопасность и экономическая политика / А.В. Бондарь, В.Н. Ермашкевич, С.Н. Князев, Е.Г. Моисеенко. – Минск: БГЭУ. – 2007. – 423 с.
2. Пузиков В.В. Экономическая безопасность государства // Европа XXI: новые угрозы и риски безопасности: Материалы Минского форума по проблемам европейской безопасности. Минск, 11-12 июня 1999. Минск. – 2000, С. 109.
3. Сенько А.Н. Экономическая безопасность промышленного комплекса. – Минск. – 2004. – 412 с.
4. Экономическая безопасность: Производство-Финансы-Банки / Под ред. В.К.Сенчагова – М.: ЗАО «Финстатинформ». – 1998 – 621 с.
5. Экономическая и национальная безопасность / Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – 768 с.
6. Экономическая безопасность: учебное пособие для вузов / Под ред. Богомолова В.А. – М.: ЮНИТИ-ДАНА. – 2006. – 303 с.
7. Шарый Л.Д. Безопасность предпринимательской деятельности. – М.: ВК. – 2005. – 478 с.
8. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность. – СПб: Вектор. – 2005. – 256 с.
9. Амоша А.И., Кабанов А.И., Стариченко Л.Л. Особенности и ориентиры развития угледобычи в Украине. Некоторые параллели с российским опытом // Уголь Украины. – 2005. - № 10. – С. 4-10.
10. Амоша А. Проблемы отечественной угольной промышленности в контексте вступления Украины в ВТО и интеграции в ЕС // Энергетическая политика Украины. – 2003. – № 12. – С. 40-42.
11. Кузьменко Л.М. Инфраструктурный комплекс региона в реформируемой экономике // Экономика промышленности. – 2003. – № 3. – С. 44-50.
12. Ляшенко О.Ф. Системный подход до прогнозування розвитку вугільної промисловості // Уголь Украины. – 2005. – № 7. – С. 7-10.
13. Микитенко В.В. Енергетична безпека держави: розширена реальність та новий погляд // Уголь Украины. – 2005. – № 6. – С. 5-9.

Статья поступила в редакцию 29.05.2009